

نقش ایرانیان در حرمین شریفین

محمد جواد طبسی

نژاد ایرانی از دیر زمان به عنوان نژادی پرجوش و تلاش، فرهنگ دوست و خدمتگزار شناخته شده و به این صفات معروف است. از این روست که در عالم جای خود را باز کرده و حضور فعالانه و مؤثری داشته‌اند.

هرجا نامی از عمران و آبادانی و فن معماری و هنری به میان آید، خدمتگزاران و هنرمندان این خطه می‌درخشند.

هرجا سخن از علم و دانش و پیشرفت فرهنگی باشد، ایرانیان مشعلداران آن هستند. و بالأخره هرجا آماری از خدمات اجتماعی داده شود، نام ایرانیان در آن به چشم می‌خورد.

ناگفته نماند که حضور این مردم با فرهنگ و اصیل، در برخی مناطق؛ همانند حرمین شریفین و عتبات عالیات، بیشتر و جدی‌تر بوده است. بدیهی است که دلیل آن، چیزی جز عشق و علاقه به حرم امن الهی و تربت پاک و مقدس رسول الله - صلی الله علیه وآله و سلم - و محبت به اهل بیت عصمت و طهارت - علیهم‌السلام - نبوده است.

شواهد تاریخی بخوبی نشانگر آن است که ایرانیان در زمانها و دورانهای مختلف،

نقش کلیدی را در مکه مکرمه و مدینه منوره ایفا کرده‌اند؛ از امارت و حکمرانی بر شهر مکه گرفته تا تصدی پست قضاوت و فتوا و کرسی تدریس و خطابه و تعلیم اطفال در مسجد الحرام. همچنین از تعمیر مسجد الحرام و پوشش پرده کعبه و بازسازی دیگر مساجد این دیار گرفته تا آبرسانی به مکه و عرفات و راه‌اندازی چشمه‌ها و قنات‌ها و خدمات پزشکی و طبابت و... که اینها همه، نشانه مجد و عظمت نژاد اصیل و با کفایت ایرانی است. اینک بطور اختصار به نام و نام مشاغلی که ایرانیان در مکه مکرمه عهده‌دار آن بوده‌اند، اشاره می‌نماییم:

الف - ولایت و امارت مکه مکرمه

ولایت و حکمرانی شهر مکه یکی از مسائل مهم و پیچیده تاریخ حجاز است. همانگونه که از کتب تاریخ برمی‌آید، برای تصرف این شهر، همواره جنگ و گریزهایی راه افتاده است. به همین جهت مکه گاهی به دست مصر و گاهی عراق و زمانی به دست یمن و... اداره می‌شده است. همچنین گاهی علویان انقلابی و گاه مکیان و غیر آنان به اداره شهر می‌پرداختند.

و از میان ده‌ها نفری که قبل و بعد از اسلام بر مکه ولایت داشته‌اند، گروهی از ایرانیان می‌باشند که از باب نمونه به نام چند نفر از آنان بسنده می‌کنیم:

۱- حسن بن سهل

از جمله کسانی که از طرف مأمون بر ولایت مکه گماشته شد، حسن بن سهل^۱ برادر فضل بن سهل بود. البته او مستقیماً عهده‌دار این امر نبود، بلکه مأمون آنگاه که در سال ۱۹۸ هجری برادرش امین را کشت، حسن بن سهل را بر ولایت آنچه که طاهر بن حسین از کورالجبال و عراق و فارس و اهواز و حجاز و یمن فتح کرده بود، منصوب کرد.^۲

۲- هیشم بن معاویه عتکی خراسانی

هیشم پس از برکناری زیاد از ولایت مکه، در سال ۱۴۱ هجری، حکمرانی این شهر مقدس و طائف را عهده‌دار شد و حکومتش تا سال ۱۴۳ هجری ادامه یافت.^۳

۳- محمد طنج

در زمان مستکفی عباسی، جماعتی بر مکه ولایت داشتند که از جمله محمد بن طنج معروف به اخشید صاحب مصر و دو فرزندش ابوالقاسم انجور؛ یعنی محمود و ابوالحسن علی بودند.^۴

شهید مطهری نام این سه نفر را جزو خراسانیانی ثبت می‌کند که در مصر و آفریقای شمالی حکومت می‌کرده‌اند.^۵

ب - ریاست علمی و مذهبی مکه مکرمه

مکه مکرمه تاکنون شخصیت‌های علمی بزرگ و نامداری را به خود دیده است. از آنجا که برخی از آنان عالی مقام و بزرگوار بوده‌اند به آنها لقب «شیخ مکه»، «شیخ الحرم» و «امام الحرمین» داده شده است.

از جمله تعدادی از ایرانیان می‌باشند که بدین لقب مشهور گشته‌اند:

۱- عمر بن عبدالمجید میانسی

تقی‌الدین مکی درباره‌اش می‌نویسد:

«نزیل مکه و شیخها و خطیبها...»

منصور بن سلیم از او با عنوان «فقیه» یاد کرده و گوید:

در مصر و مکه حدیث گفت و خطیب آنجا شد، او عالمی پرهیزکار و فرد موثقی بود.^۶

۲- محمد بن ابراهیم بن منذر

شیخ حرم شریف ابوبکر نیشابوری، فقیه و مجتهد و حافظ در سال سیصد و نه یا ده در مکه وفات یافت.^۷

۳- محمد بن ابراهیم بن یوسف نیشابوری

در مکه اقامت گزیده و شیخ حرم شد و در سال ۳۴۸ هجری وفات یافت.^۸

۴- عبدالجبار اصفهانی

ابو موسی مدینی از او روایت کرده و درباره‌اش می‌گوید:
سالها شیخ الحرم بوده، و در سال پانصد و بیست و یک، در مکه مکرمه وفات یافت.^۹

۵- سعید بن منصور

ذهبی می‌نویسد:

سعید بن منصور؛ حافظ، امام، شیخ الحرم ابو عثمان خراسانی.^{۱۰}

۶- سعد بن علی بن محمد زنجانی

ابو سعد سمعانی می‌نویسد:

(وی) مجاور مکه مکرمه گردید و شیخ الحرم شد. او صاحب کرامات و آیات بود و هرگاه وارد مسجدالحرام می‌گردید، مردم طواف را رها کرده و دست او را بیش از حجرالأسود می‌بوسیدند!^{۱۱}

ج - قضاوت در حرمین شریفین

نام تعدادی از ایرانیان در کتب و تراجم مشاهیر مکه و مدینه به چشم می‌خورد که به عنوان قاضی حرمین و یا قاضی شهر مکه ذکر گردیده‌اند، که برخی از بروجرد و برخی دیگر از نیشابور و یا نهاوند می‌باشند:

۱- احمد بن محمد بن عبدالله نیشابوری

وی قاضی حرمین و شیخ حنفیها در زمان خودش بشمار می‌رفته و حدود دوازده سال قضاوت حرمین را عهده‌دار بوده است.^{۱۲}

۲- طاهر بن محمد بن طاهر بروجردی

سبکی در طبقات خود می‌نویسد:

(او) فقه را از شیخ ابو اسحاق شیرازی گرفته... سپس به مکه منتقل شد و در آنجا ساکن

گردید و قضاوت آنجا را عهده‌دار شد.^{۱۳}

۳- عبدالملك بن أبی مسلم بن أبی نصر نهبانندی قاضی مکه...^{۱۴}

د - حدیث و روایت در مکه مکرمه

در حرمین شریفین محدث و راوی بی‌شماری بوده که تعداد قابل توجهی از آنان ایرانی بوده‌اند. درباره برخی از آنها تصریح شده است که در مکه حدیث می‌گفته‌اند و در مورد برخی دیگر تصریح نشده است. گرچه بزرگان اهل حدیث و اصحاب سنن و صحاح از آنها روایت کرده و حدیث نقل نموده‌اند. درباره اینان، تعابیر زیبایی شده؛ از قبیل فقیه، مجتهد، حافظ، شیخ الحرم، بارع، صالح، قاضی، زاهد، ثقه، امام، محدث، خطیب و... .

و چون تعداد اینان زیاد است، فقط به ذکر نام و سال وفاتشان بسنده می‌کنیم:

- ۱- محمد بن احمد بن ابی بکر خراسانی، متوفای ۵۴۲ هجری.^{۱۵}
- ۲- محمد بن ابراهیم بن منذر نیشابوری، متوفای ۳۰۹ یا ۳۱۰ هجری.^{۱۶}
- ۳- محمد بن احمد بن عبدالله بن محمد قاشانی، متوفای ۳۷۱ هجری.^{۱۷}
- ۴- محمد بن احمد بن محمد قزوینی صوفی، متوفای ۸۱۱ هجری.^{۱۸}
- ۵- محمد بن ابراهیم بن فخار اصفهانی، متوفای ۴۹۹ هجری.^{۱۹}
- ۶- عبدالجبار اصفهانی، متوفای ۵۲۱ هجری.^{۲۰}
- ۷- عبدالرحمن بن عبدالصمد نیشابوری، متوفای ۵۴۹ هجری.^{۲۱}
- ۸- محمد بن مقاتل کسائی مروزی، متوفای ۲۲۶ هجری.^{۲۲}
- ۹- سلمة بن شیبب نیشابوری، متوفای ۲۴۶ هجری.^{۲۳}
- ۱۰- سعد بن علی بن محمد زنجانی، متوفای ۴۷۱ هجری.^{۲۴}
- ۱۱- سعید بن منصور بن شعبه خراسانی، متوفای ۲۲۷ هجری.^{۲۵}
- ۱۲- شعیب بن حرب مدائنی خراسانی، متوفای ۱۹۷ هجری.^{۲۶}
- ۱۳- اقبال بن عبدالله حبشی قزوینی.^{۲۷}
- ۱۴- خضر بن حسن بن محمود ثابتی اصفهانی، متوفای ۷۴۳ هجری.^{۲۸}

- ۱۵- داود بن عجلان مکی خراسانی. ۲۹
- ۱۶- سعد بن عبدالله اسفراینی، متوفای ۷۸۶ هجری. ۳۰
- ۱۷- محمد بن هبةالله ابو نصر شیرازی، متوفای ۴۹۵ هجری. ۳۱
- ۱۸- احمد بن اقبال قزوینی. ۳۲
- ۱۹- احمد بن حمدویة بن موسی نيسابوری، متوفای ۳۱۵. ۳۳
- ۲۰- ابراهیم بن حسین شیرازی. ۳۴
- ۲۱- ابراهیم بن طهمان بن سعید خراسانی، متوفای ۱۶۳ هجری. ۳۵
- ۲۲- عبدالمجید بن عبدالعزیز مروزی، متوفای ۲۰۶ هجری. ۳۶
- ۲۳- عبدالمحسن بن ابی العمید ابهری، متوفای ۶۲۴ هجری. ۳۷
- ۲۴- عمر بن عبدالمجید میانشی، متوفای ۵۸۱ هجری. ۳۸
- ۲۵- هدیه بن الوهاب مروزی، متوفای ۲۴۱ هجری. ۳۹
- ۲۶- یوسف بن ماهک بن بهزاد فارسی، متوفای ۱۱۳ هجری. ۴۰
- ۲۷- صالح بن محمد اصبهانی متوفای ۷۵۷ هجری. ۴۱

ه - مقام «استادی قراءت» در مکه مکرمه

برخی از ایرانیان مجاور در مکه مکرمه افتخار عنوان «مُقرئ»^{۴۲} بودن را پیدا کردند؛ بطوری که با عنوان «مُقرئ أهل مکه» مشهور و معروف شدند. بلکه دو تن از آنان، بالاترین سمت را در مقام استادی قراءت، کسب کردند؛ تا آنجا که از قراء سبعة شده و شهرت جهانی یافتند.

آنان عبارتند از:

۱- ابن کثیر مکی

ابو معبد عبدالله بن عمرو بن عبدالله بن زادن فیروزان بن هرمز مکی داری... ابو معبد عطار داری فارسی الأصل. گویند وی از آن گروه ایرانیان بود که خسرو ایران آنان را برای فتح حبشه، با کشتیهایی به یمن گسیل داشت... ابو عمرو علا گفته است که من قرآن را نزد ابن

کثیر و مجاهد ختم کردم. ابن کثیر به زبان عربی بیش از مجاهد تسلط داشت و تا هنگام وفات، امام قاریان مکه بود.^{۴۳}

۲- نافع

ابو عبدالله نافع بن ابی نعیم مدنی، مکنی به «ابو زویم» می‌باشد. طبق روایت اصمعی و نیز حافظ ابی نعیم (در تاریخ اصفهان) و ابن ندیم، نافع اصفهانی الأصل بود و در مدینه می‌زیست و در همانجا به سال ۱۷۶ یا ۱۹۶ هجری قمری درگذشت. ابن جزری می‌نویسد: نافع یکی از قراء سبعة و عالمی نام‌آور و ثقة و صالح و از اهالی اصفهان می‌باشد و قراءت را از جماعتی که به هفتاد نفر می‌رسد فرا گرفته است.^{۴۴}

۳- احمد بن اقبال قزوینی مکی

وی به‌مراه پدر سالها در مکه اقامت گزید و جمعی از فضلاء وقت؛ همانند ابن عساکر و ابن خلیل و دلاصی را درک کرد. درباره‌اش گفته شده که همانند او کم دیده شده که بر اقرء آنهمه صبر و حوصله از خود نشان داده باشد.^{۴۵}

۴- احمد الشریف خراسانی

سرخاوی پس از اعطای لقب «مقرئ» به احمد شریف خراسانی، می‌گوید:
«کان دیناً خیراً مقرئاً مقيماً برباط الشیرازی...»^{۴۶}

۵- ابو عبدالله کازرینی

محمد بن حسین بن محمد بن آذر بن بهرام فارسی ابو عبدالله کازرینی مقرئء اهل مکه.^{۴۷}

۶- احمد بن محمد بن عبدالله فارسی، مقرئء مکه.^{۴۸}

۷- صالح بن محمود اصبهانی

یکی از مقرئین به قراءات سبع و مدرسین در مسجدالحرام بوده است.^{۴۹}

۸- معروف بن مشکان

معروف به ابوالولید مکی، قاری اهل مکه.. صاحب مغنی در قراءات می نویسد: (نامبرده) مولای عامر بن نفیل کندی، و از خطّه فارس است که کسری آنها را در کشتی فرستاد، تا حبشیان را از یمن طرد کنند.^{۵۰}

و - امامت در مسجدالحرام

پیش از این در مسجدالحرام امامهای متعددی وجود داشته است، بلکه باید گفت که هر مذهبی برای خود امامی راتب داشت.^{۵۱} و ما در اینجا - هرچند که جستجوی کامل نکرده‌ایم اما - نام سه نفر از ایرانیان را که سالها امامت مقام ابراهیم را عهده‌دار بوده‌اند می‌آوریم:

۱- زاهر بن رستم اصفهانی

تقی‌الدین مکی درباره‌اش می‌نویسد: (وی) اصفهانی‌الأصل بوده و در بغداد متولد گردیده است. سالهای زیادی امامت مقام ابراهیم را عهده‌دار بود تا این که از امامت عاجز شده و ملازم منزل خود گردید.^{۵۲}

۲- عبدالمحسن بن اَبی العمید اُبهری

وی به عنوان امام راتب در مقام ابراهیم بود، تا این که وفات یافت.^{۵۳}

۳- عبدالملك بن اَبی مسلم نهاوندی

او نیز به عنوان امام مقام ابراهیم تعیین شده بود.^{۵۴}

ز - تدریس در مکه و مسجدالحرام

از جمله مناصب و مشاغلی که ایرانیان مجاور در مکه مکرمه، بدان اشتغال داشتند، تدریس در مدارس مکه بوده و بلکه برخی از آنان کار تدریس در مسجدالحرام را نیز به عهده

داشته‌اند. تقی‌الدین مکی به نام سه تن از آنان اشاره می‌کند:

۱- عبدالرحمن بن عبدالصمد نیشابوری

وی معروف به ابوالقاسم اکاف، از اهالی نیشابور بوده و فقه را از ابو نصر بن ابی‌القاسم قشیری گرفته است... و مختصر ابو محمد جوینی را در مکه تدریس می‌کرد. او در سال ۵۴۹ وفات یافت. ۵۵

۲- صالح بن محمود کرمی اصبهانی

او یکی از مقررین به قراءات هفتگانه و مدرّس در حرم شریف بوده... که در سال ۷۵۷ در مکه وفات یافت و در قبرستان معلاة دفن گردید. ۵۶

۳- حسن بن علی بن محمود نهاوندی (نجیب‌الدین حنفی)

میورقی از عبدالمحسن بن علی... نقل می‌کند که: امروز (۶۶۶ هجری) نجیب‌الدین حنفی، مدرس حنفی‌ها در مکه مکرمه می‌باشد. ۵۷

ح - اذان در مسجدالحرام

از آنجا که عده‌ای از ایرانیان علاقه خاصی به اذان گفتن در مسجدالحرام را داشته‌اند، برخی از آنان از طرف شیوخ حرم، به عنوان رئیس اذان‌گویان و برخی به عنوان مؤذن در مسجدالحرام تعیین گردیده‌اند. بعد از کمی دقت و مروری گذرا بر حالات این افراد، به نتیجه می‌رسیم که همه آنها از اهالی کازرون می‌باشند.

تقی‌الدین مکی به نام و شرح حال هر یک از آنان اشاره کرده و ما از باب اختصار فقط به ذکر نامشان اکتفا می‌کنیم:

۱- عبدالله بن علی بن محمد بن عبدالسلام بن ابی‌المعالی کازرونی. ۵۸

۲- عبدالله بن علی بن عبدالله کازرونی. ۵۹

۳- ذاکر بن عبدالمؤمن بن ابی‌المعالی کازرونی. ۶۰

- ۴- احمد بن عبدالسلام کازرونی.^{۶۱}
- ۵- احمد بن علی بن محمد کازرونی.^{۶۲}
- ۶- محمد بن عبدالله بن علی کازرونی.^{۶۳}
- ۷- محمد بن عبدالسلام بن ابی المعالی کازرونی.^{۶۴}
- ۸- محمد بن علی بن عبدالله بن علی کازرونی.^{۶۵}
- ۹- عبدالسلام بن ابی المعالی کازرونی.^{۶۶}
- ۱۰- عبداللطیف بن محمد بن حسین کازرونی.^{۶۷}
- ۱۱- علی بن عبدالله بن علی بن محمد کازرونی.^{۶۸}
- ۱۲- عبدالؤمن کازرونی.^{۶۹}
- ۱۳- علی بن محمد بن عبدالسلام کازرونی.^{۷۰}
- ۱۴- احمد بن عبدالله بن قاسم بن نافع بن ابی بزه، که به بشاربزی نامبردار و مکنی به ابوالحسن بوده است. وی مؤذن مسجدالحرام بوده و اصلاً ایرانی و از مردم همدان می‌باشد.^{۷۱}

ط - خدمت در حرمین شریفین

ایرانیان این افتخار را دارند که خدمات و کمک‌های فراوانی را بخصوص به حرم امن الهی و مردم آن دیار انجام داده‌اند که گوشه‌ای از آن خدمات در تاریخ به ثبت رسیده است:

* خدمات اجتماعی

۱- تعمیر مسجدالحرام

ابراهیم بن محمد بن علی فارسی استرآبادی از جمله کسانی بود که در سال ۴۶۶ به مکه مشرف شد و خدمات چشمگیری را در مکه بخصوص در مسجدالحرام انجام داد. و براساس نقل صاحب مرآة الحرمین، وی موضعی از مسجدالحرام را که ویران شده بود، با صرف مبلغ سی‌هزار دینار تعمیر کرد.^{۷۲}

۲- تعمیر و بازسازی حجر اسماعیل

محمد بن علی اصبهانی وزیر؛ از جمله کسانی بود که حجر اسماعیل را بازسازی و تجدید ساختمان کرد.^{۷۳}

۳- تعویض ناودان کعبه

از جمله خدمات شیخ ابوالقاسم رامشت فارسی که از اعیان و تجار ایرانی به شمار می‌رفت، تغییر ناودان کعبه بود که در سال ۵۳۷ پس از مرگش توسط خادم او نصب گردید.^{۷۴}

۴- بازسازی خانه خدا

در سال هزار و سیصد و نه سیل داخل مسجدالحرام و کعبه معظمه شد که آب به اندازه قامت انسان بالا آمد. در این جریان، تقریباً دو سوم کعبه از طرف ناودان ویران گردید. در این برهه از زمان تنها کسی که خود را آماده تعمیر کعبه نمود؛ سید ما؛ زین‌العابدین کاشانی، از شاگردان محمد امین استرآبادی و از مجاورین بیت‌الله الحرام بود.^{۷۵}

۵- پوشاندن کعبه معظمه

در سال ۴۶۶ هجری ابراهیم بن محمد بن علی فارسی استرآبادی، به هنگام تشرّف به مکه مکرمه، ملاحظه کرد که سالهاست خانه خدا پوشش و پرده ندارد، پس کعبه را از پارچه سفیدی که بافت هند بود، پوشانید.^{۷۶}

همچنین رامشت بن حسین فارسی، که از اعیان و تجار ایرانی بود، در سال ۵۰۲ هجری قمری کعبه را پرده پوشانید، و این زمانی بود که پرده از طرف خلیفه، به خاطر جنگی که با پادشاه سلجوقی داشت، نرسید. قیمت این پرده هیجده هزار مثقال مصری بود.^{۷۷}

۶- بازسازی مساجد مکه مکرمه

از جمله مساجدی که در مکه مکرمه، به دست ایرانیان بازسازی شد؛ مسجد تنعیم، خیف و مسجد جبل‌الرحمه می‌باشد.

ابراهیم بن محمد بن علی فارسی استرآبادی، مسجدی را که عایشه در تنعیم از آنجا احرام بست بازسازی و تجدید ساختمان کرد.^{۷۸} و محمد بن علی اصفهانی وزیر، مسجد خَیْف را در منا و همچنین مسجدی را که برفراز جبل‌الرحمه در عرفات است بازسازی کرد.^{۷۹}

۷- وقف خانه برای فقرای مجاور

وقف خانه و رباط در اطراف مسجدالحرام، برای فقرا و مستمندان مجاور خانه خدا، یکی دیگر از خدماتی است که عده‌ای از ایرانیان عهده‌دار آن بوده‌اند که برخی از آن خانه‌ها در قسمت صفا و برخی دیگر نزدیک باب‌الجزوره و یا در کوچه حجر بوده است. یکی از این خانه‌ها را شاه شجاع بن محمد بن مظفر یزدی پادشاه فارس^{۸۰} و دومین آن را رامشت بن حسین بن شیرویه فارسی معروف به «رباط رامشت»^{۸۱} و سومین خانه را ابراهیم بن محمد اصفهانی^{۸۲} وقف کردند.

۸- وقف املاک در عرفات

خدمت ارزنده دیگری که ایرانیان به میهمانان خدا و زائران بیت‌الله‌الحرام کرده‌اند، وقف حدود پنجاه مورد ملک در عرفات است که توسط عبدالسلام بن ابی‌المعالی کازرونی انجام پذیرفت.^{۸۳}

۹- ایجاد استراحتگاههای موقت در بین راه

عبدالعزیز بن علی بن عثمان بن محمد اصفهانی معروف عجمی که یکی از تجار مکه مکرمه بوده، اموال و زمینهای زیادی در مکه و وادی «مر» و «هده» بدست آورد و در هده جایگاهی را برای استراحت موقت زائرانی که پیاده به طرف خانه خدا می‌رفتند ساخت و وقف نمود.^{۸۴}

۱۰- راه‌اندازی چشمه بازان

چشمه بازان به همت یکی از مشایخ عجم مجاور مکه مکرمه؛ بنام دانیال بن علی بن سلیمان بن محمود لرستانی کردی راه‌اندازی شد. وی تلاش زیادی برای ایجاد این چشمه

کرد و سفرهایی بدین منظور به مصر و عراق نمود تا نظر صوبان نائب‌العراقین را برای شرکت در این کار جلب کند. سرانجام به کمک او چشمه را در سال ۷۲۶ هجری جاری ساخت.^{۸۵} تقی‌الدین مکی راه‌اندازی چشمه بازان را به خلیفه بن محمود کیلانی نسبت داده است.^{۸۶}

۱۱- آبرسانی به صحرای عرفات

از کارهای عظیمی که محمد بن علی اصفهانی در مکه مکرمه انجام داد این بود که جهت رفاه حال زائران خانه خدا، آب را به عرفات رساند.

تقی‌الدین مکی در شرح حال محمد بن علی اصفهانی می‌نویسد:

«و أجرى الماء إلى عرفات... و كان يعطى أهل مكة كل سنة مائلاً عظيماً ليَجروا الماء إلى عرفات.»^{۸۷}

«آب را به عرفات برد... در حالی که اهل مکه همه سال مخارج زیادی را برای رساندن آب به عرفات متحمل می‌شدند.»

۱۲- احداث دیوار برای شهر مدینه

از آنجا که مردم مدینه سالیان درازی از حملات و غارتگری اعراب به تنگ آمده بودند، محمد بن علی اصفهانی با احداث دیواری در اطراف این شهر، مردم آن سامان را از نگرانی بیرون آورد.

همچنین تقی‌الدین مکی می‌نویسد:

«و بنى على مدينة رسول الله - صلى الله عليه وسلم - سوراً و كان الأعراب تنهبها و تغير عليها فكان الخطيب يقول على المنبر: اللهم صن حرم من صن حرم نبيك - صلى الله عليه وسلم - و هو محمد بن علي الإصهاني...»^{۸۸}

«در اطراف شهر پیامبر خدا - ص - دیواری احداث کرد؛ زیرا اعراب اطراف مدینه همیشه به شهر حمله کرده و اموال مردم را غارت می‌کردند و - خطیب به عنوان تقدیر از این عمل - بر منبر می‌گفت: خدایا! حرم کسی را که حرم پیامبر تو را مصون کرد مصون بدار، و منظورش محمد بن علی اصفهانی بود...»

* خدمات فرهنگی

ایرانیان علاوه بر خدمات علمی؛ از قبیل حدیث و روایت و تدریس در مسجدالحرام، خدمات فرهنگی دیگری نیز در حرمین شریفین ارائه کرده‌اند که به چند نمونه از آن اشاره می‌کنیم:

۱- تأدیب و تعلیم کودکان در مسجدالحرام

دو تن از ایرانیانی که این خدمت را نسبت به کودکان مکه مکرمه انجام داده‌اند عبارتند از: ۱- محمد بن اسماعیل بن حسین شیرازی، که مدتی عهده‌دار تعلیم و تأدیب کودکان در مسجدالحرام، زیر گلدسته باب العمره بوده است.^{۸۹} ۲- مؤمن بن محمد کازرونی مکی، که او نیز مؤدب اطفال در حرم شریف بوده است.^{۹۰}

۲- وقف کتابهای نفیس و گرانبها

شاه شجاع بن محمد بن مظفر یزدی؛ سلطان خطه فارس.. در حرم مدنی آثاری از خود به یادگار گذاشت... از جمله آنها: کتابخانه‌ای است که مشتمل بر بهترین کتابها و گرانبهاترین آنها می‌باشد...^{۹۱}

۳- تألیف کتاب

از ایرانیان معروف و مشهور در مکه مکرمه، بیشترین وقت خود را صرف تألیف کتاب کرده و از این راه خدمتی به اسلام نمودند. اینک نام دو تن از کسانی را که موفق به این کار شدند می‌آوریم:

۱- شیخ مجدالدین فیروزآبادی

سباعتی در تاریخ مکه می‌نویسد:

«وقد أُلّف کتابه القاموس فی منزله بمکة بجوار الصفا...»^{۹۲}

شیخ مجدالدین فیروزآبادی صاحب قاموس، کتاب خود را در منزلش، در مکه نزدیک

صفا تألیف نمود که خود صاحب قاموس این مطلب را در آخر کتابش یادآوری کرده است.^{۹۳}

۲- محمد امین استرآبادی

میرزا محمد امین استرآبادی که از علمای اخباری است، کتاب خود «الفوائد المدنیة» را هنگامی که مجاور قبر پیامبر اسلام - ص - بود، تألیف نمود.^{۹۴}

* خدمات هنری

سباعی می نویسد:

شیخ عیسی که اصل او از شیراز است، معروف به زیبایی خط می باشد، و تمام آن خطوط و نقش و نگارهایی که در زمانش، در مسجد، نوشته شده، همه اش را او نوشته است.^{۹۵}

* خدمات پزشکی

از بین ایرانیان مجاور در مکه مکرمه، نام دو تن در تاریخ ثبت گردیده است که خدمات شایسته‌ای را به مردم مکه؛ از نظر طبابت و برطرف کردن نیازهای دارویی و معالجه دیگر بیماریهای مردم؛ از قبیل شکسته‌بندی و غیره انجام داده‌اند:

۱- محمد بن اسحاق شیرازی معروف به غیاث‌الدین ابرقوهی، که تقی‌الدین مکی در

شرح حال او می نویسد:

«وكان له معرفة بالطب و له فيه تأليف حسن و انتفع به الناس في ذلك كثيراً بمكة

و كان يحسن اليهم فيما يحتاجونه من الأدوية و غير ذلك.»^{۹۶}

«او (غیاث‌الدین ابرقوهی) دارای شناخت و معرفت در طب بود و در این زمینه کتابی تألیف نمود که مردم مکه از آن بهره‌های فراوان بردند. او کمک دارویی زیادی به مردم نمود.»

۲- محمد بن عبدالله بن علی کازرونی، که نامبرده نیز عهده‌دار شغل شکسته‌بندی در

مکه مکرمه بود.^{۹۷} این بود نمونه‌ای از صدها خدمت و شغلی که ایرانیان در حرمین شریفین داشته‌اند. ناگفته نماند که ما در صدد جستجوی کامل در این زمینه نبودیم. بدیهی است که

ایرانیان افتخار خدمت به حرمین شریفین، بیش از آنچه گفته شد داشته‌اند. که در صورت تمایل می‌توانید به کتب مربوط و تاریخ و رجال مکه مراجعه نمایید.

پی‌نوشتها:

- ۱- مرآة الحرمین، ج ۱، ص ۳۵۸
- ۲- شفاء الغرام، ج ۲، ص ۱۸۴؛ الکامل فی التاریخ، ج ۵، ص ۴۱۳
- ۳- همان، ج ۲، ص ۱۷۷؛ العقد الثمین، ج ۴، ص ۴۵۴
- ۴- العقد الثمین، ج ۱، ص ۱۷۰؛ مرآة الحرمین، ج ۱، ص ۳۵۹
- ۵- خدمات متقابل ایران و اسلام، ص ۳۹۷
- ۶- العقد الثمین، ج ۶، ص ۳۳۴؛ سیر اعلام النبلاء، ج ۲، ص ۱۵۷
- ۷- سیر اعلام النبلاء، ج ۱۴، ص ۴۹۰
- ۸- تذکرة الحفاظ، ج ۳، ص ۷۸۲
- ۹- العقد الثمین، ج ۵، ص ۳۲۴
- ۱۰- سیر اعلام النبلاء، ج ۱۰، ص ۵۸۶
- ۱۱- تذکرة الحفاظ، ج ۳، ص ۱۱۷۴
- ۱۲- سیر اعلام النبلاء، ج ۱۶، ص ۲۵؛ العقد الثمین، ج ۳، ص ۱۴۵
- ۱۳- العقد الثمین، ج ۵، ص ۵۹
- ۱۴- همان، ج ۵، ص ۵۱۶
- ۱۵- همان، ج ۱، ص ۲۸۸
- ۱۶- سیر اعلام النبلاء، ج ۱۴، ص ۴۹۰
- ۱۷- العقد الثمین، ج ۱، ص ۲۹۸-۲۹۷
- ۱۸- همان، ج ۱، ص ۳۸۶
- ۱۹- همان، ج ۱، ص ۴۰۵
- ۲۰- همان، ج ۵، ص ۳۲۴
- ۲۱- همان، ج ۵، ص ۳۶۳
- ۲۲- همان، ج ۲، ص ۳۶۲
- ۲۳- سیر اعلام النبلاء، ج ۱۲، ص ۲۵۶
- ۲۴- همان، ج ۱۸، ص ۳۸۵
- ۲۵- العقد الثمین، ج ۴، ص ۵۸۶؛ سیر اعلام النبلاء، ج ۱۰، ص ۵۸۶
- ۲۶- تهذیب التهذیب، ج ۴، ص ۳۰۶
- ۲۷- العقد الثمین، ج ۳، ص ۳۲۵

- ۲۸- همان، ج ۴، ص ۳۱۴
- ۲۹- تهذیب التهذیب، ج ۳، ص ۱۶۷
- ۳۰- العقد الثمین، ج ۴، ص ۵۳۱
- ۳۱- سیر اعلام النبلاء، ج ۱۹، ص ۱۹۶
- ۳۲- العقد الثمین، ج ۳، ص ۱۸
- ۳۳- همان، ج ۳، ص ۲۶
- ۳۴- همان، ج ۳، ص ۲۱۱
- ۳۵- سیر اعلام النبلاء، ج ۷، ص ۳۷۸؛ طبقات الحفاظ، ص ۹۶
- ۳۶- العقد الثمین، ج ۵، ص ۴۹۲
- ۳۷- سیر اعلام النبلاء، ج ۲۲، ص ۲۵۹
- ۳۸- العقد الثمین، ج ۶، ص ۳۳۴
- ۳۹- همان، ج ۷، ص ۳۶۷
- ۴۰- سیر اعلام النبلاء، ج ۵، ص ۶۸
- ۴۱- العقد الثمین، ج ۵، ص ۲۹
- ۴۲- مقرر کسی است که از استاد خود قراءات مختلف را یاد گرفته و آن را در اختیار دیگران قرار دهد. ر.ک:
- چهارده روایت در قراءت قرآن مجید، ص ۱۲
- ۴۳- چهارده روایت در قراءت قرآن مجید، ص ۱۸
- ۴۴- همان، ص ۱۵
- ۴۵- العقد الثمین، ج ۳، ص ۱۸
- ۴۶- التحفة اللطیفة، ج ۱، ص ۲۸۰
- ۴۷- العقد الثمین، ج ۲، ص ۶
- ۴۸- سیر اعلام النبلاء، ج ۱۲، ص ۵۰
- ۴۹- العقد الثمین، ج ۵، ص ۲۹
- ۵۰- همان، ج ۷، ص ۲۴۲
- ۵۱- جهت تحقیق بیشتر به کتاب تاریخ مکه، ج ۱، ص ۳۳۲ مراجعه شود.
- ۵۲- العقد الثمین، ج ۴، ص ۴۲۶؛ سیر اعلام النبلاء، ج ۲۲، ص ۱۷
- ۵۳- سیر اعلام النبلاء، ج ۲۲، ص ۲۵۹
- ۵۴- العقد الثمین، ج ۵، ص ۵۱۶
- ۵۵- همان، ج ۵، ص ۳۶۳
- ۵۶- همان، ج ۵، ص ۲۹
- ۵۷- همان، ج ۴، ص ۱۶۵
- ۵۸- همان، ج ۵، ص ۲۱۳

- ۵۹- همان، ج ۵، ص ۲۱۲
- ۶۰- همان، ج ۴، ص ۳۶۲
- ۶۱- همان، ج ۳، ص ۸۱
- ۶۲- همان، ج ۳، ص ۱۰۸
- ۶۳- همان، ج ۲، ص ۶۹
- ۶۴- همان، ج ۲، ص ۱۲۱
- ۶۵- همان، ج ۲، ص ۱۵۶
- ۶۶- همان، ج ۵، ص ۴۳۱
- ۶۷- همان، ج ۵، ص ۴۸۸
- ۶۸- همان، ج ۶، ص ۱۸۳
- ۶۹- همان، ج ۶، ص ۲۰۳
- ۷۰- العقد الثمین، ج ۶، ص ۲۳۳
- ۷۱- چهارده روایت در قرائت قرآن مجید، ص ۱۸
- ۷۲- مرآة الحرمین، ج ۱، ص ۲۸۳؛ العقد الثمین، ج ۳، ص ۲۶۱
- ۷۳- العقد الثمین، ج ۲، ص ۲۱۲
- ۷۴- مرآة الحرمین، ج ۱، ص ۳۷۵
- ۷۵- روضات الجنات، ج ۴، ص ۲۷۱
- ۷۶- تاریخ مکه، ج ۱، ص ۲۲۰
- ۷۷- العقد الثمین، ج ۴، ص ۳۸۶؛ تاریخ مکه، ج ۱، ص ۲۱۹؛ مرآة الحرمین، ج ۱، ص ۲۸۳
- ۷۸- همان، ج ۳، ص ۲۶۱
- ۷۹- همان، ج ۲، ص ۲۱۲
- ۸۰- التحفة اللطیفه، ج ۲، ص ۲۱۰
- ۸۱- العقد الثمین، ج ۴، ص ۳۸۵؛ تاریخ مکه، ج ۱، ص ۲۱۹
- ۸۲- همان، ج ۳، ص ۲۳۹
- ۸۳- همان، ج ۴، ص ۴۳۱
- ۸۴- همان، ج ۵، ص ۴۵۴
- ۸۵- همان، ج ۴، ص ۳۴۳
- ۸۶- همان، ج ۴، ص ۳۲۰
- ۸۷- همان، ج ۲، ص ۲۱۲
- ۸۸- همان
- ۸۹- همان، ج ۱، ص ۴۱۳
- ۹۰- همان، ج ۷، ص ۳۱۴

٩١- التحفة اللطيفة، ج ٢، ص ٢٠٩

٩٢- تاريخ مكة، ج ١، ص ٣٢٧

٩٣- القاموس المحيط، ج ٤، ص ٤١٨

٩٤- اعيان الشيعة، ج ٩، ص ١٣٧

٩٥- تاريخ مكة، ج ٢، ص ٤٦٧

٩٦- العقد الثمين، ج ١، ص ٤٠٩

٩٧- همان، ج ٢، ص ٦٩